

EESTI KUNSTIAKADEEMIA
Kunstikultuuri teaduskond
Muinsuskaitse ja restaureerimise osakond

Maria Soboleva

**Tallinna Issanda Muutmise Peakirik
ja I. Zarudnõi ikonostaas**

Suur-Kloostri 14, Tallinn

2008/2009. õ-a. Arhitektuuri konserveerimise ja restaureerimise täiendkoolituskursuse
lõputöö

Tallinn 2009

Autorideklaratsioon

Kinnitan, et olen koostanud antud lõputöö iseseisvalt ning seda ei ole kellegi teise poolt varem kaitsmisele esitatud.

Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, olulised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on töös viidatud.

„ ” 2009. a.

.....
(allkiri)

Töö vastab kehtivatele nõuetele ja lubatud kaitsmisele:

„ ” 2009. a.

.....

Kaitstud hindele:

.....

„ ” 200... a.

.....

1. SISUKORD

| | |
|---|----|
| 1. SISUKORD..... | 2 |
| 2. SISSEJUHATUS..... | 3 |
| 3. TALLINNA ISSANDA MUUTMISE KIRIKU ARHITEKTUUR- JA KUNSTIAJALOOLINE TAUST | 4 |
| 4. KIRIKU EELNEVAD RESTAUREERIMISED JA TEHNILINE SEISUND..... | 6 |
| 5. TALLINNA ISSANDA MUUTMISE KIRIKU IKONOSTAASI KUNSTIAJALOOLINE TAUST | 10 |
| 6. IKONOSTAASI RESTAUREERIMISED 19. – 20. SAJANDITEL | 12 |
| 7. IKONOSTAASI SEISUND 2000. AASTAL | 13 |
| 8. ESIMESED UURINGUD, KONSERVEERIMISTÖÖD JA MATERJALIKASUTUSE ANALÜÜS | 17 |
| 9. IKONOSTAASI PRAEGUNE SEISUND JA KONSERVEERIMISPROTSESSI PROBLEMAATIKA | 23 |
| 10. KOKKUVÕTE | 26 |
| 11. ALLIKAD | 29 |
| 12. JOONISED | 30 |
| LISAD | 32 |

2. SISSEJUHATUS

Valisin oma konserveerimise ja restaureerimise täiendkoolituse kursuse lõputöö teemaks Tallinna Issanda Muutmise Peakiriku (Suur-Kloostri 14) ja selle uhke ikonostaasi. Kirik asub Tallinna vanalinnas ja suurem osa sellest on pärit 13. – 14. sajandist. 1920. aastast kuulub kirik Eesti Apostlikule Õigeusu Kogudusele. Kirikut on eelnevalt restaureeritud. Restaureerimisi kirjeldan käesoleva töö kolmandas peatükis.

Ikonostaas on vaheseinaks, mis eraldab preestri püha ruumi – altari – ülejäänud ruumist. Issanda Muutmise kiriku ikonostaas on pärit 18. sajandist. (Vt. Lisad; Joonis 12) Ikonostaas on võetud riikliku kaitse alla 1. augustil 1973. aastal. Selle eelnevad restaureerimised on mainitud töö viiendas peatükis. Polükroomsete objektide konservaatorina olen tegelenud ja edaspidi tegelen ülalmainitud ikonostaasi konserveerimisega. Antud teema on otseselt seotud minu tulevase magistritööga.

Issanda Muutmise Peakiriku kontrastiderikas interjäär ei ole restaureerimisalases kirjanduses suuremat kajastust leidnud. Arhiivides võib küll leida arhitektuurajaloolisi andmeid Püha Mihklile pühendatud naistsistertslaste kloostri hoonete ansamblist, kuhu kuulub ka ülalmainitud kirik, kuid selle sisekujunduse pärlit – barokkstiilis ikonostaasi – on uuritud puhtalt kunstiajaloolisest vaatevinklist.

Kiriku interjäär on kujunenud aastasadade jooksul ja kannab endas lisaks vene õigeusu traditsioonidele ka mõjutusi luteri ja katoliku usust ning kajastab eri ajastute maitseideale. Ainult õigeusu kirikusuunale iseloomulik ikonostaas on läänelikult barokne ja "kaunistatud" kantsliga, mida õigeusu kirikus tavaliselt ei leia. Bütsantslikult rangete reeglite järgi maalitud ikoonide kõrval näeb nii puittahvlitele kantud tuntud ikoonide fotoreproduktioone kui ka romantilises stiilis religioosseid tahvelmaale. Seintele maalitud süngete nägudega kirikuisasid võib mingil määral iseloomustada kui ekspressionistlikke.

Käesoleva töö eesmärgiks on ikonostaasi tehnilise seisukorra analüüs, varasemate restaureerimistoimingute uurimine ja süstematiseerimine. Ikonostaasi on restaureeritud korduvalt: on säilinud andmeid restaureerimistöode kohta 19. sajandist ja 1930ndatest aastatest. Ikonostaasi on konserveeritud ka 1950-60ndatel aastatel ja 1991. aastal. Viimased

ulatuslikumad restaureerimistööd ikonostaasil said alguse aastal 2000 ja tõenäoliselt kestavad 2010. aastani. Ikonostaasi konserveerimiskontseptsioonid on aja jooksul loomulikult muutunud ja neid on raske hinnata kaasaegsete konserveerimisprintsipiide taustal.

Käesoleva töö olulisem osa seisneb ikonostaasi kahjustuste analüüsis. Tegemist on äärmiselt komplitseeritud objektiga, mille konserveerimiskontseptsioonide hindamiseks on eelnevalt vajalik saada ülevaade objekti tehnoloogilisest ülesehitusest ja kirjeldada täpsemalt selle konserveerimiseelset seisundit. Restaureerimistöö peaprobleemideks on rabama kullatise kihtide varisemine, ulatuslik mardikkahjustus, pinda sööbinud mustus ja pronksvärviga ebahühtlaselt teostatud varasemad parandused.

Tähelepanu alla peab seadma ka konserveerimiseetika probleeme. Ikonostaasi restaureerimisprobleematikat ei saa lahutada kontekstist, kus ta asub ja kohalikust kirikupraktikast. Tegemist on ju tegevkirikuga ning vaimulikel on tihtipeale teistsugused väärtused ja oma arusaamad objektide säilitamisest ja eksponeerimisest.

3. TALLINNA ISSANDA MUUTMISE KIRIKU ARHITEKTUUR- JA KUNSTIAJALOOLINE TAUST

Issanda Muutmise kiriku esiehitis oli taanlaste lahinguvõidu auks 1219. aastal püstitatud kabel. 1249. aastal rajati samale kohale naistsistertslaste Mihkli klooster (pühitsetud peaingel Miikaeli auks), mille hoone kaaristu jälgi on veel hoovimüüridel näha. Kloostrikiriku vanemaks pooleks oli idaosa, mis 14. sajandi II poolel lääne suunas kaks korda pikemaks ehitati, saades tänased mõõtmed. Kiriku uuem osa oli kahekorruseline. Kiriku põhjaküljel säilinud konsoolärkli kaudu pääsesid nunnad tollal kirikurõdule jumalateenistusele, samal ajal kui kiriku põrand oli avatud linnarahvale.¹

Kultuuriväärtuste Ameti arhiivist leiab andmeid kiriku ehitusajaloost: „*Naistsistertslaste kloostri kompleks on siiani üks suhteliselt vähe uuritud ehitismälestisi linnas. Kloostri*

¹ Tamm, E. *Tallinna Kirikurenessanss, Issandamuutmise kirik (Suur-Kloostri 14)*, Tallinna Kultuuriväärtuste Amet, Tallinn, 2002

territooriumi kunagised piirid on kindlaks määratud ainult läänes, kus linnamüür oli ühtlasi kloostri maa-ala piiriks.“²

„Tallinnas, Nooruse tänav nr. 14 (end. S.-Kloostri) asuv Issanda-Muutmise Peakirik on klassitsistliku ajajärgu ehitus. Kirikut ei ehitatud mitte sellisena nagu me teda näeme tänapäev, vaid ta on mitmekordsete ümberehituste tulemus. Tema algkujuks oli tsistertslaste Miikaeli nunnakloostri kirik, milline oli püstitatud arvatavasti XV sajandil hilisgooti stiilis kahelöövilisena. Peale reformatsiooni oli kirik tütarlaste kasvatusasutise ja hiljem alates aastast 1631. aga rootsi garnisoni kirikuks. 1716.a., millal kirik anti üle vene sõjaväevõimudele, muudeti ta õigeusu kirikuks. Kirikut ehitati veidi ümber ja sisustati vastavalt õigeusu kultuse nõuetele, kusjuures asetati siia ka uus suurepärane ikonostaas. Aastast 1776. järgnes uus ümberehitus, mille vältel arvatavasti püstitati hoogsates barokkvormides teostatud torn.“³

„Torni vanim kell on valatud aastal 1575. Praegu on see Tallinna kõige vanem kirikukell, olles saanud selleks pärast seda, kui Tallinna Püha Vaimu kiriku kell 29. mai 2002 tulekahjus puruks kukkus.“⁴

Klooster lõpetas tegevuse 1629. aastal. 1631. aastal läks kirik üle siinsele rootsi garnisonile. Teised kloostriruumid anti Eesti esimesele gümnaasiumile (tänapäevane Gustav Adolphi Gümnaasium) ja Tallinna esimesele trükikojale. Pärast Põhjasõda sai rootsi garnisoni kirikust vene garnisoni kirik, mis kandis nüüd Fjodor Stratilati nime – siia paigutati Eestimaa garnisonipolgu pühaku Fjodor Stratilati lipp.⁵ 1716. aastal pühitseti endine kloostrikirik Issanda Muutmise kirikuks ja see täitis vene õigeusu peakiriku ülesandeid kuni aastani 1900, kui valmis Aleksander Nevski katedraal Toompeal. 1920. aastal sai kiriku endale eesti keelt kõnelev kreeka patriarhaadile alluv Eesti Apostlik Õigeusu Kogudus.

J. Kaljundi annab siinjuures keelelisi seletusi: „*Issandamuutmine*“ kannab siin kolmekordset sisu. Esiteks muidugi teoloogilist, „*Issanda muutmisele*“ toetuvat. Teiseks – sellise nime said Venemaa poolt vallutatud aladel mitmed uued kirikud, sest vene keeles sõna „*preobraženiye*“

² Arhitektuurajaloolised eritingimused Tallinna vanalinna hoonete rekonstrueerimiseks, N. 5.52, lk. 2-3, Kultuuriväärtuste Ameti arhiiv, Tallinn

³ N. TRT 8-48, lk. 3, Kultuuriväärtuste Ameti arhiiv, Tallinn

⁴ Tamm, E. Tallinna Kirikurenessanss, Issandamuutmise kirik (Suur-Kloostri 14), Tallinna Kultuuriväärtuste Amet, Tallinn, 2002

⁵ Kaljundi, J. Tallinna Issanda Muutmise Peakiriku ikonostaas. Ajalooline ülevaade. Tallinn, 2000

tähendab ka „muutust“, „ümberkehastumist“, mis tähendas ka vallutatud maades toimunud muutusi. Ning kolmandaks põhjuseks on Peeter Suure lemmikpolgu ja Moskva lähedal asuva Preobraženije küla nimi; sealt algasid tsaari sõjamängud ja ettevalmistus „suurriigi“ tõusuks ja seal loodigi samanimeline polk.“⁶

4. KIRIKU EELNEVAD RESTAUREERIMISED JA TEHNILINE SEISUND

Kiriku hilisematest ümberehitamistest ja restaureerimistest kirjutas Sulev Mäeväli. Järgmised andmed on pärit tema koostatud brošüürist „Issanda Muutmise Peakiriku remondid ja ümberehitused 18. – 20. sajandini“⁷:

Lõpliku, praeguse kuju omandas kirik aastail 1827-1830. Kirik oli tollal lagunenu ja varisemisohtlik. Keiser Nikolai I sekkus ise asjasse ja andis korralduse kirik parandada kiiresti ja vastupidavalt. Töid viis läbi arhitektuuriakadeemia professor, arhitekt A. Melnikov. Nüüd ehitati ümber hoone ülaosa ja varustati püstpalkidest kupliga. Kuppel kaeti raudplekiga. Ehitati uus puupõrand, mis oli tõstetud 142 cm võrra. Aknaid suurendati ja muudeti klassitsistlikeks. Ümber oli kujundatud ka peasissepääs – see oli tehtud avaramaks ja ette ehitatud lihtne võiduväralaadne lahtine eeskoda. Remonditi ka vana barokse vormiga kellatornikiivrit. Muudeti ka kiriku sisustust. Lammutati vana oreliväär ja loožid külkseinte ääres. Ikonostaas oli lahti võetud ning viidud puhastamiseks ja uuesti kuldamiseks.

Töid oli aga tehtud kiirustades ja nii mõndagi hoopis tegemata jäetud. Nii oli esimene siseviimistlus lõpetatud enne katuse valmimist ning sademed rikkusid võlvid ja seinad. Neid tuli hiljem parandada. Tegemata oli jäänud ka põrandaalune ventilatsioon, mille tõttu põrand pehastus juba 1857. aastaks. Praegugi on kiriku vana kivipõranda saatus problematiline. Kloostrikiriku algne põrand koosnes arvukatest hauaplaatidest. Veel 1953. aastal oletati, et need on jäänud 19. sajandi kõrgemaks tõstetud põranda alla kaetuna liiva- ja prahikihiga. Hilisemad uuringud on aga näidanud, et algne põrand ei ole tõenäoliselt üldse säilinud.

⁶ Kaljundi, J. Tallinna Issanda Muutmise Peakiriku ikonostaas. Ajalooline ülevaade. Tallinn, 2000

⁷ Mäeväli, S. Issanda Muutmise Peakiriku remondid ja ümberehitused 18.-20. sajandini. Vana Tallinn IV, Tallinn, 1994

Hauaplaate võis olla eemaldatud 1857. aastal, kui remonditi pehastunud põrandat ja ehitati välja põrandaalune ventilatsioonisüsteem.

Remonditööd jätkusid ka hiljem. Nii on 1886. aastal suurema välistööna vahetatud välja tornikiivri pehastunud puitosi. Puhastada tuli ka interjööri, sest 1870. aastail võeti lampaadides kasutusele petrooleum ja küünaldena steariinküünlad, mis mõlemad tekitavad palju tahma. Selle tagajärjel siseremonti tuli teha nüüd sagedamini. 1895. aasta remondi ajal maaliti seintele pühakute kujutised kunstnik V. Makovski kavandite järgi. (Alumises reas on kujutatud ülevenemaalisi metropoliite ja ülemises reas apostleid – Autori toim. (Vt. Lisad; Joonis 13) Töö anti gümnaasiumi joonistusõpetajale kunstnik Th. A. Sprengelile. Enamik monumentaalmaalidest on säilinud tänini. Varem olid seinad olnud ilmselt ainult valgendatud.

Teatavasti vajas kirik uut remonti ka 1910. aastal. Maalrid olevat keeldunud katust uuesti värvimast, sest katuseplekk olnud täiesti läbi roostetanud. Siis tuli Esimene maailmasõda, mille ajal remondile enam ei ole mõeldud. Siitamaani on selgusetu, millal hoone lõpuks katuse sai – seda ei õnnestunud arhiividest leida.

Kuid vaatamata kõigile remonditöödele on kiriku ruumivorm ja seda moodustavad seinad, piilarid ja võlvid säilinud algusaegadest tänini. Kiriku fassaadidel on markeeritud veidi kõrgemal asunud varasemate akende kohad ja eksponeeritud osa algsest lõunaportaalist.

Kultuuriväärtuste Ameti arhiivis leidub 1953. aastast pärit ülevaatus:

„Tallinna Issanda-Muutmise Peakiriku kui väärtusliku arhitektuuri mälestusmärgi tehniline seisukord tehti kindlaks paikliku ülevaatusena 1953.a. detsembri kuul Teadusliku Restaureerimise Töökoja töötaja sm. U. Tõlp'i poolt. Vastavalt tehnilise ülevaatusena aktile selgub, et kirik on oma põhikonstruktsioonilt rahuldavalt säilinud, esineb vaid mõningaid defekte põranda, kontraforsi, katuse kandekonstruktsiooni, seinte viimistluse jt. osas. Käesolev vaatlus ei haara kogu hoone remont-restaureerimist, vaid käsitleb avariiolukorras oleva põranda ja kiriku põhjakülje kontraforsi remonti.“⁸

⁸ N. TRT 8-48, lk. 3, Kultuuriväärtuste Ameti arhiiv, Tallinn

Sellest ajast on möödunud üle 50 aasta ja olukord on muutunud. 2003. aastal toimusid kirikus uuesti välimised restaureerimistööd (teostajaks oli OÜ Tarrest Ehitus): „...*Issanda Muutmise kirikus (Suur-Kloostri 14) restaureeriti aprilli algusest saadik Kirikurenessansiprojekti raames välisfassaad ja kuppel ühe miljoni krooni eest. Preester Aivar Sarapiku sõnul alustati esimeste restaureerimisprojektide kirjutamist 1997. aastal. Eile lõpetati välitööd, kuid sisetöödeks võib Sarapiku hinnangul kuluda veel 5–6 aastat. Kultuuriväärtuste ameti muinsuskaitseosakonna juhataja Boris Dubovik tutvustas restaureerimise käigus avastatud 13. sajandi portaali kiriku lõunaküljel, juba varem taastatud võretatud akent altariseinas ning uue värvkatte saanud nunnaderõdu konsoolärklit põhjaküljel...*“⁹

Peale viimast restaureerimist näeb kirik hea välja. (Vt. Lisad; Joonis 10, 11) Väliste vaatluse alusel võib väita, et vundament, seinad ja katus on korras. Samuti on korralikud peauks ja kõik aknad. Kiriku välisviimistlus on värske. Sokliosas on seinte värv läinud sademete tõttu natuke tumedamaks. Veerennid on küll korras, kuid võiksid viia vett veidi kaugemale vundamendist, et see saaks edaspidi vähem niiskust.

Kiriku sees ei ole viimastel aastatel remonditööd tehtud, kuid siseviimistlus on suhteliselt korras. Seinte valgendatud osad on kergelt määrdunud, samuti ka seinamaalingud. Kiriku lääneseina kaunistavatel seinamaalingutel on näha soolajälge. Soolad tulevad seinast, milles ei ole midagi imelikku nii vana hoone puhul, ning hoone interjööris hakkavad nad kahjustama siseviimistlust ja seinamaalingute maalikihte. Soolakristallid tuleb seinapinnalt eemaldada kohe kui neid märgatakse.

Kliimatingimusi on kirikus jälgitud vähemalt kahel korral – 2000. aasta kevadel ja 2008. aasta sügisel. Tulemused on toodud allpool tabelis (Vt. Joonis 1).

| 2000. aasta | | | 2008. aasta | | | |
|-------------|-------------------|-------------|-------------|-------------|-------------------|-------------|
| Kuupäev | Suhteline niiskus | Temperatuur | | Kuupäev | Suhteline niiskus | Temperatuur |
| 14.märts | 49,0 % | 12,0°C | | 5.september | 64,0 % | 19,0°C |
| 17.märts | 46,7 % | 10,8°C | | | | |
| 20.märts | 34,7 % | 14,0°C | | 14.oktoober | 66,0 % | 14,0°C |
| 21.märts | 47,0 % | 13,0°C | | | | |
| 22.märts | 41,5 % | 14,8°C | | 28.oktoober | 65,0 % | 17,0°C |
| 23.märts | 48,5 % | 12,5°C | | | | |

Joonis 1. Kirikus kliimatingimuste jälgimise tulemused

⁹ *Issanda Muutmise kiriku remont valmis*, Eesti päevalehe (online) artikkel, 15.07.2003, <http://www.ehitus24.ee/uudised.php?id=257> (külastatud 25.04.2009)

Kliimatingimuste jälgimine näitab, et kirikus ei toimu järske temperatuuri ja suhtelise niiskuse kõikumisi. Enamus kunstiobjektidest kirikus on polükroomsest puidust (ikonostaas, ikoonid) ja metallist (lühtrid, küünlajalad). Samuti on lõuendalusel maale. Ülaloodud õhu temperatuur ja suhteline niiskus on aktsepteeritavad nende objektide hoidmiseks. Kevadine õhuniiskus on küll madalam, kui seda võiks soovitada, kuid ei ole üldse katastroofiline.

Harilikult on Eesti kirikutes aastasadade jooksul välja kujunenud suhteliselt stabiilne sisekliima väikese õhutemperatuuri ja –niiskuse kõikumisega. „*Tänu nende siseparametrite väga väikesele kõikumisele on aastasadade jooksul säilinud suhteliselt rahuldavalt kirikute interjäär, orelid ja puitdetailid. Viimasel sajandil, tänu küttetehnika arenemisele ja tiivustudes soovist muuta kirikute sisetemperatuur rohkem vastavaks inimese komfortusvajadustele jumalateenistuse ajal, on hakatud vanadesse kirikutesse ehitama küttesüsteeme. Sellel täiendusel on aga omad nii head kui halvad küljed. Hea külg on inimesele rohkem vastuvõetav sisetemperatuur teenistuse ajal, halb aga kütmise ajal ruumis langev õhu relatiivne niiskus, mis aastate jooksul võib oluliselt kahjustada nii orelid- kui ka muid puitdetalle, aga samuti põhjustada kirikuseinte mustumist, sisekrohvi mahakooremist, maaltingute riknemist jms.*“¹⁰

Tallinna Issanda Muutmise Peakirik on köetav kirik, kuid kütta üritatakse ainult otseselt jumalateenistuse ajal. Kuna viimastel aastatel on kirik olnud enamuse aega kinni ja jumalateenistused toimusid peamiselt kord nädalas pühapäeviti, ei ole ülekütmise ohtu tekkinud. Üldiselt on teada, et ruumi sisetemperatuur ja õhu suhteline niiskus on teineteisest sõltuvad: temperatuuri tõstes suhteline niiskus alaneb ja vastupidi. Õhu temperatuuri tõstmine kirikus mõne kraadi võrra mitmeks tunniks ei mõjuta eriti puidust esemeid, kuna puit kui materjal ei jõua reageerida nii kiiresti sellisele muutusele ja ei tõmbu kohe kokku. Lühiajaline (kord nädalas) kiriku kütmine on igati soovitatav.

Loomulikult peab tähelepanu pöörama ka küttesooja levimisele kirikus. „*Teenistuse ajal küllastaja viibib soojusolukorras, kus õhk on üles köetud, ümbritsevad seinad aga jahedad. Seetõttu on kirikuküllastaja soojakaod kiirguse teel suuremad võrreldes tavalise soojaolukorraga ja organismi soojakadude tasakaalustamiseks oleks eriti vajalik kiriku küttesooja hoida küllastajate viibimise tsoonis.*“¹¹ Issanda Muutmise kirikus on keskküte –

¹⁰ Sasi, L. *Kirikute sisekliima ja kütmine*. A/s Arhitektuuribüroo – Vanad Kirikud, Tallinn, 1994

¹¹ Ibidem

radiaatorid asuvad seinte ääres. Küttekehad ei ole aga ühtlaselt laiali paigutatud, mis mingil määral takistab sooja liikumist kirikuruumis.

Kiriku lääneseina ääres seisab kaks suurt keraamilist ahju. Ilmselt olid nad kunagi kasutusel, kuid juba ammu mängivad kirikus puhtalt dekoratiivset rolli. See on hea, sest kirikus ahjuküte ilmselt ei õigusta ennast. *„Ahikütte puhul liigub õhk sooja ahju pealt lae alla, edasi akna suunas, tõugates veelgi intensiivsemalt liikuma aknalt alla voolava jaheda õhumassi. /.../ Ahiküte tuleb kõne alla ainult väikestes maakirikutes, kus sellega on võimalik tagada ühtlase ruumisoojenduse.“*¹²

5. TALLINNA ISSANDA MUUTMISE KIRIKU IKONOSTAASI KUNSTIAJALOOLINE TAUST

18. sajandi alguses andis tsaar Peeter I korralduse valmistada kirikusse väärikas ikonostaas. Selle valmimislugu oli juba 19. sajandi lõpuks unustusse vajunud ning selle valmimisest ja valmistajatest ei teatud midagi. Praegused teadmised pärinevad hilisematest uurimistöödest, mida on läbi viinud sellised uurijad nagu N. Tizik (1896. a), Igor Grabar (1940 – 50. aa), J. Mozgovaja (1975. a) ja Jevgeni Kaljundi (1999. a).¹³

17. sajandi lõpust kogub Venemaal ja teistes slaavi maades populaarsust nn „slaavi barokk“ . Issanda Muutmise kiriku ikonostaas otsustati samuti valmistada barokkstiilis. Tolleaegse Eestimaa kindralkuberner, vürst Aleksander D. Menšikovi korraldusel sai ikonostaasi autoriks ja vastutavaks isikuks Ivan Petrovitš Zarudnõi (1673/74 – 1727). *„Tööde teostajaks ja kohapealseks juhendajaks on olnud Ivan Tšernavski. /.../ Ikonostaasi valmistamiseks loodud grupi koosseisu oli määratud suur hulk erinevaid meistreid mitmelt erialalt. Nimistud näitavad, et sellesse kuulusid: 29 ikoonimaalijat, 8 maalikunstnikku, 9 kuldajat, 7 nikerdajat ja 2 puuseppa. Toonitatakse, et nad ei kuulunud mingisse ühtsesse artelli ning vaid I. Zarudnõi oli see, kes suutis kokku liita riigi parimad kunstijõud.“*¹⁴ Ikonostaas valmistati aastail 1718 – 1720 Moskvas. Selle unikaalsus seisnes kõrges kunstilises tasemes. 1723. aastal saadeti ikonostaas kastides Peterburist laevadega Tallinna (kandis sellel ajal Reveli nime) poole ja 1726. aastal oli peakirik selle ülespanemiseks valmis. Eesti pole seni näinud nii

¹² Sasi, L. *Kirikute sisekliima ja kütmine*. A/s Arhitektuuribüroo – Vanad Kirikud, Tallinn, 1994

¹³ Kaljundi, J. *Tallinna Issanda Muutmise Peakiriku ikonostaas. Ajalooline ülevaade*. Tallinn, 2000

¹⁴ Ibidem

uhket monumentaal-dekoratiivset kunsteost. 1732. aastal toimus kiriku ametlik sissepühitsemine.

Ikonostaas on tänapäevani säilinud algsel kujul. Selle kogulaius on 15,58 meetrit. Tallinna Issanda Muutmise kirik on kahelööviline, seetõttu koosneb ikonostaas kahest poolest – lõunapoolne on pühendatud Issanda Muutmisele (Preobraženski) ja põhjapoolne Peetrusele ja Paulusele (Petropavlovski).¹⁵ Kirikuruum tingis erilise ikonostaasi loomise, mis ei vasta vana-vene traditsioonidele – õigeusu kirikud on tavaliselt oma ülesehituselt kas ühelöövilised või paaritu arvu löövidega. Antud ikonostaasi kaks poolt on omavahel ühendatud kerge proportsionaalse kantsliga. Kantsel asetati kõrgele (kõrgus põrandalt karniisini on 3 meetrit), ikonostaasi keskele kahe löövi vahele Peeter I käsul, mis on õigeuskiriku jaoks tavatu. *„Teadaolevalt atribueeriti ikonostaasi kaua aega kui välismaalaste loodut, seejuures – itaallaste poolt. On ju üldiselt ennenägematu sellise elemendi nagu kateedri, st. kantsli olemasolu õigeusu kirikus.“*¹⁶

Olemasolev kirikuruum tingis kahe keiserliku värava seadmist kumbagi löövi. Ikonostaasi mõlema poole keiserlikel väravatel on eraldi külgnevad teenistused; traditsioonilise kahe asemel on neid neli. Icoonide paigutus ikonostaasi seinal on suhteliselt vaba. Alates 17. sajandi lõpust hakkas ikoonikunst muutuma – seetõttu ei ole Issanda Muutmise kiriku ikoonid enam traditsiooniliselt nelinurksed, vaid omavad ümmargust, ovaalset või siis veelgi keerulisemat vormi ja on raamistatud rikkalike nikerdustega. (Vt. Lisad; Joonis 8, 12) Ikonostaasis on ainult Uue Testamendi teemalised ikoonid. Ikonostaasi ikoonid on maalitud 18.-19. sajanditel. Enneolematu uuendusena on viielt ikoonilt leitud signeeringud. Signeeringute põhjal on teada, et ikoonimaalijad olid Andrei Nesterov (2 ikooni aastast 1719), I. Tšernavski, F. Artemjev ja A. Merkurjev, samuti pärisorjast kunstnik Aleksei Koroljev (hilisemad 7 ikooni aastast 1829). *„Võimalik, et A. Koroljov maalis uued ikoonid vanadele, niisiis vaid renoveeris need ja vanad maalingud peituvad tänagi Koroljovi ülemaalingute all.“*¹⁷ On teada ka puusepp Gavriila Andrejevi ja kuldaja Fjodor Andrejevi nimed, kes on töötanud ikonostaasi kallal Tallinnas. Maalide kompositsioon on samuti uudne – selles ilmnevad euroopalikud, nn. romantiseerivad tendentsid.¹⁸

¹⁵ Lõunapoolne – näoga ikonostaasi poole seistes paremat kätt, põhjapoolne – vasakut kätt.

¹⁶ Kaljundi, J. *Tallinna Issanda Muutmise Peakiriku ikonostaas. Ajalooline ülevaade*. Tallinn, 2000

¹⁷ Ibidem

¹⁸ Ibidem

Ikonostaasi sein on viietasemeline ja ulatub kiriku laeni. Ikonostaas on valmistatud puust nikerdus- ja graveerimistehnikas ning kullatud, moodustades efektse barokse terviku. Ikonostaasi seina liigendavad kapiteelidega varustatud pilastrid. Karniisi peale on asetatud poolümarad viilud. Keisrivärvavad moodustavad poolitatud rotundi kuplist, mis asetsevad joonia stiilis pilastritel. Pilastrite vahele on asetatud nelja evangelisti figuurid. Evangelistide ees on ümmargune laud seitsmeharulise kүүnлajalaga, leibadega, viirukilambiga jms. Ikonostaas on väga rikkalikult dekoreeritud kullatud nikerdustega: ornamendi seast leiab hulganisti kristluse atribuute.

Ümarskulptuur jõudis Venemaale Euroopast ja reljeefne puunikerdus oli levinud ning populaarne kunstileik kogu Venemaa territooriumil. Nikerdatud keisrivärvavad on seotud vene baroki varajase etapi ja traditsiooniliste motiivide kasutamisega. Kõrgreljeefne kullatud nikerdus keisrivärvavatel meenutab oma dünaamilisusega vene kirikute lopsakust. Peterburis võib sama stiili näha Petropavlovski Peakiriku ikonostaasil (1727. a), mille autoriks on samuti I. P. Zarudnõi.

6. IKONOSTAASI RESTAUREERIMISED 19. – 20. SAJANDITEL

1827-1830. aastatel toimusid Tallinna Issanda Muutmise kirikus ülalmainitud remonditööd, mille järgul ikonostaasi demonteeriti ja korrastati Peterburi restaureerijate poolt. *„Remonttööde kogumaksumusest (84421 rublast) läks 335 rubla ikonostaasi ajutise hoiu tasumiseks, ikonostaasi parandamiseks ja uute ikoonide maalimiseks 23149 rubla.“*

*„Ikonostaas on mitmel korral remonditud-restaureeritud. /.../ 1930. a. on mitmed puittoed asendatud metalsetega. Teadusliku Restaureerimistöökoha poolt teostati viiekümnendatel aastatel kirikus mitmeid uurimistöid, sealhulgas teatud tähelepanekud fikseeriti ka ikonostaasi osas.“*¹⁹ Tõepoolest, ajavahemikul 1. oktoobrist 1955. a. kuni 15. novembrini 1956. a. teostati ikonostaasi sondeerimised. Kokkuvõttena uuringutest valmis 1956. aastal dokumentatsioon „Issandamuutmise Peakiriku ikonostaasi tehnilise seisukorra kindlaksmääramine“, mis asub Muinsuskaitseameti arhiivis ja sisaldab endas üldist seisundi

¹⁹ Kaljundi, J. *Tallinna Issanda Muutmise Peakiriku ikonostaas. Ajalooline ülevaade*. Tallinn, 2000

kirjeldust, sondaažide asukohti ikonostaasil, nende eesmärke, menetlust ja tulemuste kirjeldusi, samuti pinnakatte (graveering, kullatis) kirjeldust, puitosade kirjeldust, tugistiku ja vundamendi kirjeldust.²⁰

1961. aastal on I. E. Grabari nim. restaureerimiskeskuse (Moskva) spetsialistide juhtimisel teostatud ikonostaasi profülaktiliste kleebiste eemaldamine, puhastamine tolmust ja mustusest, koiitõrje, konserveerimisotstarbel koitanud puitosade vahaga immutamine ja täiendav putukamürgi DDT kasutus ikonostaasi sokliosas.²¹

1965-1966. aastatel toimus restaureerimine Bulgaaria Kultuurimälestiste Keskuse puidu konserveerimise osakonna juhataja Anton Mihhailovi juhendamisel. Selleks ajaks oli puukoi kohati ikonostaasi puitu kahjustanud umbes 50 % ulatuses.²² Restaureerimisprotsessi kohta on säilinud Muinsuskaitseameti arhiivis dokumentatsioon bulgaaria keeles.²³ Teostati üldpuhastus, ikonostaasi konstruktsioonide ja ikoonide koiitõrje, ikoonide puhastamine ja katmine uue kaitselakiga, konserveeriva vahaga koikahjustustega piirkondade immutamine ja puidutööd ikonostaasi sokliosas. (Vt. Lisad; Joonis 15, 16)

Suurema üksikikoonide restaureerimise teostas 1991. aastal maalirestauraator Helje Vernomasing.

7. IKONOSTAASI SEISUND 2000. AASTAL

Toetudes 1955. – 1956. aastatel tehtud uuringutele võib öelda, et ikonostaas on algselt kaetud lehtkullaga, mis asetseb 0,5 – 3 cm paksusel kriidikrundil. Sokli karniisilauad on praktilistel kaalutlustel kaetud kuldooker õlivärviga. Ikonostaasi nelja ühettiivalise teenistusukse kuldamisel on kasutatud punakaspruuni värvi ja lakki. Osa ikonostaasi kullatud pinnast – graveeritud ornamendi ja teksti kullatud pind – on poleeritud, välja arvatud soklil leiduvad graveeritud pinnad.

²⁰ N. 4-16/41, I köide, säilik n. 14/13 B, Muinsuskaitseameti arhiiv, Tallinn

²¹ N. 4-16/41, I köide, *I. Zarudnõi ikonostaasi (Obj. 279) restaureerimis-dokumentatsioon 1961-1974. a.*, lk 3, Muinsuskaitseameti arhiiv, Tallinn

²² Liin, E. *Minu elulugu*. Lk. 103. Tartu, 2008

²³ N. 4-16/41, I köide, Muinsuskaitseameti arhiiv, Tallinn

Issanda Muutmise kiriku ikonostaasi polükroomse puitosa viimased konserveerimistööd algasid 2000. aastal. Ikonostaasi algse seiskorra kohta võib lugeda põhjalikult Ennistuskvoja „Kanut“ tolleaegse maali ja polükroomse puidu restaureerimise osakonna juhataja Kriste Sibula koostatud aruandest „Ikonostaasi seisundi dokumenteerimine ja kirjeldamine“ (märts-aprill 2000. a). Sealjuures on toodud seisundi kokkuvõtlik kirjeldus. Ikonostaasi osad on märgitud käesoleva töö Lisades. (Vt. Lisad; Joonis 8)

Ikonostaasi sokliosas esinevad kahjustused peamiselt karniisi servas. Kõige enam on kahjustunud kiriku seinäärsed soklisambad. Puidu kuivamisest tingitud praod ulatuvad esiküljele ning on põhjustanud krundi maha hõõrdumist. Erandiks on kantsli all asuv soklios, millel lisaks silmnähtavale koikahjustusele krundikihis toimub krundi irdumine nii karniisil kui tahvilil. Tahvel on deformeerunud.

Ikonostaasi liigendavate pilastrite tasapinnalised graveeritud pinnad on kulunud ja neid on kaetud pronksvärvi, värnitsa vms. kättesaadavaga. Üksikuid profülaktilisi kleebiseid on kogu ikonostaasi ulatuses. Puit on tugevasti kokku kuivanud ja krunt koos kullatisega on sellelt irdunud.

Friisi tasapinnalistel graveeritud pindadel esineb krundi irdumist, eriti lõunapoolsel ikonostaasil ning friisil põhjapoolse ikonostaasi serval seinä ääres.

Kuueta hulise baldahhiiniga kaetud kantsli korpuse tasapinnalised graveeritud küljed on “ülepuhastatud” – kulla alt kumab hõbedase tooniga ettevalmistav kiht. Baldahhiini lael ja nikerdatud karniisiservadel ning kantsli põhja all asetseval viinamarjakobaral on krunt irdunud. Baldahhiini kohal paikneval võimu sümbolitega kahepealisel kullil ning kahel keisrikrooniga inglifiguuril esineb väga ohtlikku krundi irdumist (tükid n.ö laperdavad).

Kõigil neljal diakoni väraval võib täheldada analoogseid kahjustusi: pind on “ülepuhastatud”, seda on püütud parandada pronksvärviga vms. katmise teel. Väravaid ümbritsevate pilastrite kapiteelidel, ülaosa kroonival keisrikroonil ja lipul ning akantusmotiividil ülal nurkades on krunt lahti. Lõunapoolse ikonostaasi I väraval puudub keisrikroon ilmselt pikka aega: värava kohal paiknevat ikooniraami, mille külge kroon on toetunud, on varasemate restaureerimiste käigus toneeritud.

Ikoone ümbritsevad ristkülikukujulised (5 tk I reas), ovaalsed (4 tk II reas), piklikumaks venitatud ovaalsed (4 tk II reas), rombikujulised (4 tk III reas), piklikud (2 tk III reas), ristikukujulised (4 tk IV reas), ümmargused (4 tk IV reas) ja) trapetsikujulised (2 tk V reas) nikerdraamid. Nende seisund on erinev: mõni raam on suhteliselt hästi säilinud, teistel on kullatis puidu küljest suures osas irdunud.

Ikoonide pinnad on väga määrdunud, lakk on tumenenud, aga krundi- ja värvikihtide side aluspinnaga hea.

Ikonostaasi rikkalikud nikerddetailid on algselt kullatud (kullaleht boolusel, hõbeleht, kullavärv). Ikonostaasi kattev kullatis on olenevalt piirkonnast rahuldavas kuni kriitilises seisundis. Ikonostaasil leidub alasid, kus kullatisekiht on koos krundikihiga maha varisenud. Kullatis on määrdunud, tolmuine, valdavalt on kullatisekihid koos krundiga puidupinnast lahti. Nikerdatud alad on puidu pinna suurema avatuse tõttu rohkem keskkonnatingimustele vastuvõtlikumad. Nendel aladel on tekkinud puidu kuivamise tõttu praod ja tühimikud puidu ja krundikihi vahele. Olukorda on veelgi halvendanud bioloogiline kahjustus – koide pikaajaline elutegevus puidus. Vaatamata 1960-ndatel küllalt ulatuslikult ette võetud koitõrjele ei andnud need ilmselt märkimisväärseid tulemusi.

Varasemate puhastus-restaureerimistöde käigus on ikonostaas „üle puhastatud“ ning ebaühtlaselt (ülevalt vähem, alt rohkem) kaetud pronksvärviga. Praktiliselt täielikult on pronksvärviga kaetud mõlemad keiserlikud väravad. Varasemate restaureerimiste käigus on puidu immutamiseks ja krundi kinnitamiseks kasutatud vaha, mis paraku on jäänud ka kullatise pinnale ning uuretesse (põhja- ja lõunapoolse ikonostaasi keiserlikud väravad). Irdunud krunti on fikseeritud profülaktilise kleebisega, mis on minetanud ajutise iseloomu ning vajaks eemaldamist.

Lõunapoolse ikonostaasi väravate seisund on kõige kriitilisem. Väravatel on krunt koos kullatiseiga irdunud, seda nii puidu kuivamise, bioloogiliste (koikahjustus ja hallitus) kui mehhaaniliste kahjustuste tõttu. Väravate vajumise tõttu on toimunud servade hõõrdumine üksteise vastu, mis on põhjustanud krundi irdumise. Kullatist on värskendatud pronksvärviga ja värnitsaga, mis ilmselt andis ajutise efekti. Praeguseks on pronksvärv tumenenud, seda on soodustanud ka tolmu ja mustuse imendumine värnitsasse. Varasemate restaureerimiste käigus on koikahjustusega piirkondade immutamiseks kasutatud vaha. Peale olemasolevate

pragude jms. täitmist ei ole pinnalt vahajääke eemaldatud. Mõningatel aladel, eriti uuretes (väravate pilastrite kapiteelidel), võib leida rohekakas värvunud vaha, põhjuseks ilmselt keemiline reaktsioon vahas sisalduvate rasvhapete ja pronksvärvis sisalduva vase vahel. Kõrguse tõttu on rotundi kuplil, selle tipus asetseval karikal jt. nikerdornamentidel teiselaadsed kahjustused – peamiselt krundi irdumine puidu kuivamise tõttu, bioloogilised kahjustused ja olmekahjustus, s.t. tolmu ja tahmu. Puidu kuivamine karikal ja teistel väiksemamöödulistel nikerdustel on ekstreemne, seetõttu on puidu ja krundi vahel suured tühimikud. Keisrikrooni all paikneval maalil on ilmselt 1980-ndatel asetatud kleebis.

Põhjapoolse ikonostaasi – Pühade apostlite Peetruse ja Pauluse väravad on tunduvalt paremas konditsioonis, kui ülalmainitud lõunapoolse ikonostaasi väravad. Neid on ilmselt kasutatud vähem.

Lõunapoolsete väravate tagaküljed on viimistletud erinevalt: üks neist on esialgselt krunditud ja värvitud ookerkollase värviga, millele on hiljem peale kleebitud kartong (kartong on kleebitud üle hingede). Originaalsele kollasele värvile viitab asjaolu, et nikerduste servade üleminekul tagaküljele leiti kollast värvi sekundaarsete kihtide alt, s.t teistkordse kuldamise eel pealekantud krunt on kollase värvikihi peal. Kartongi on vastavalt vajadusele üle värvitud helesinise, halli jt. toonidega. Praegune tumehall värv katab osaliselt esikülje kullatist. Side kollase värvikihi ja puidu vahel on nõrk, kollane värvikiht on rabe, kartong on omakorda nendelt irdunud ja “mullitab” ning sellega koos kõik järgnevad värvikihid.

Teisel väravapoolel on kartong kleebitud otse puidule. Puuduvad igasugused jäljed kollase värvikihi kasutamisest. Väravatel kujutatud evangelistifiguuride nimbuste tagaküljed, väravate siseküljed, nikerdornamentide tagaküljed rotundikupli kohal on esialgselt kaetud lubjaga või helesinise värviga. Kartongi ning ajalehtede hilisem kasutamine on olnud juhuslik ja kannab pigem detailide vaheliste pragude katmise iseloomu. Teistest erinev on ka rotundikupli tagakülje töötlemata, n.ö. “musta” laua katmine – kartong on kleebitud otse puidule. Tagakülje katmiseks kasutatud ajaleht pärineb ilmselt 20. sajandi algusest, materjaliks on puittselluloospaber. Varasemate restaureerimiste andmetest võib oletada, et tagakülje katmine pabermaterjaliga on osaliselt toimunud 1930ndatel, mil viidi läbi toestustööd ikonostaasi konstruktsioonile ja puittoestus asendati rauast toestusega. Peale kartongi ja värvikihtide eemaldamist ilmnes ulatuslik koikahjustus, eriti väravate allääres ja hingedepoolsel serval. Allääres on nurgad pehkinud, samuti aladel, kus toimub aktiivne koide

elutegevus. Võrreldes koikahjustuse ulatust 1955-56. aastatel määratuga on toimunud selge “edasimine”.

Põhjapoolsete keiserlike väravate tagaküljed on viimistletud analoogselt lõunapoolsete keiserlike väravatega. (Vt. Lisad; Joonis 21) Algselt on värav krunditud ja värvitud kollase värviga, millele on hiljem peale kleebitud papp (papp on kleebitud ka üle hingede ja mitmekordselt üle värvitud. Kogu viimistlus on väga rabe ja aluspuiduga väga nõrgalt seotud. Sarnaselt lõunapoolsete väravatega on side kollase värvikihi ning puidu vahel nõrk, ka kollane värvikiht on rabe. Papp on väga suures ulatuses krundilt, värvilt ja aluspuidult irdunud ning tõmbunud suures ulatuses koos järgnevat viimistluskihtidega katusesse. Aluspuidu seisund väravate tagaküljel ei ole teada, kuna see on viimistluskihtidega kaetud. Võib eeldada ulatusliku koikahjustuse olemasolu aluspuidus. On tõenäoline, et sarnaselt ikonostaasi lõunapoolsete väravatega, pärineb ka põhjapoolsete väravate tagakülje katmine pabermaterjaliga 20. sajandi 1930-ndatest aastatest.

8. ESIMESED UURINGUD, KONSERVEERIMISTÖÖD JA MATERJALIKASUTUSE ANALÜÜS

2000. aastal alustati konserveerimistöödega lõunapoolse ikonostaasi keiserlike väravate juures. 2003. aastast jätkusid restaureerimistööd kogu ikonostaasi seina juures, mis veel kestavad. Restaureerimistööd on usaldatud Ennistuskoda „Kanut“-ile, AS KAR-grupp-ile ja Helje Vernomasingule.

Kõigepealt sai koostatud objekti dokumentatsioon. Kõik kahjustused pildistati üles. Väljavõte algsest ikonostaasi dokumentatsioonist on toodud allpool tabelis. (Vt. Joonis 2)

| Kirjeldatav struktuur | Ulesehitus | Seisund |
|--------------------------|---|--|
| Alusmaterjal : | Puit (lehtpuu, pärn). Uksed (okaspuu, mänd) | Puidu seisund rahuldav, vt. Avariitööde aruanne 10.aprill 2000. a |
| Krunt : | Kriidikrunt, boolus | Ca 30% krundi-ja kullatisekihist vajab kinnitamist |
| Värvikihid : | Kullatise peal esineb pronksvärvi | Oksüdeerunud, tumenenud |
| Kattekihid : | Lehtkuld, lehthõbe, kullavärv | Pind kaetud olmemustusega, kullatis paiguti tugevalt kulunud, ülevärvitud, esineb vahaga kaetud alasid |
| Konstruksioonid : | Nael- ja tüübelseotis, sepis | Seisund rahuldav |

Joonis 2. Väljavõte 2000. a. ikonostaasi dokumentatsioonist (objekti kirjeldus)

Ikonostaasi lõunapoolsete keiserlike väravate tagant võeti värviproovide ristlõiked. (Vt. Lisad; Joonis 9)

Avariitööde eesmärgiks oli sobiva meetodika leidmine lahtiste krundikihtide fikseerimiseks.

Ettepanekutes avariitööde läbiviimiseks sooviti kasutada:

- 7%-list jäneseliimi
- Plexisol P500 White Spirit'is
- Mowilith'i

Uudse variandina lisandus neile Aquazol'i vesilahus, mille kasuks lõppkokkuvõttes ka otsustati.

Seletus:

- Jäneseliimi kasutamine bioloogilise kahjustusega objekti puhul ei ole põhjendatud tema naturaalse iseloomu tõttu, mis edaspidi võiks muutuda soodsaks kasvupinnaseks nii hallitusele kui koidele.
- Plexisol on termoreaktiivne sünteetiline vaik, s.t tema liimimisomadused avalduvad soojalt kasutamises. Antud objekti puhul on tegemist ekstreemselt paksu krundiga ja suurte tühikutega puidu ja krundi vahel. Seetõttu puudub realselt võimalus krundi millegi vastu suruda.
- Mowilith töötab külmas, kuid kuna liim on suhteliselt väheviskoosne ja lahustiks on vesi, pehmendab ta liialt krundikihti. Polüvinüülatsetaatliimide puhul toimub nende küllalt kiire kolletumine.
- Aquazol (Polü(2-etüül-2-oksasoliin), ingliskeelse lühendiga PEOX) lahustub paljudes solventides. Vees lahustatuna on ta geelitaoline, vähese läbitungimisvõimega liim, mis on oluline antud objektile – liim jääb sinna, kus ta pannakse. Aquazoli hea omadus on polümeeri liimumine soojaga, mis toimub temperatuuril 55° C, mis on lähedane teiste konserveerimises kasutatavate sünteetiliste vaikude (BEVA 371, polübutüülmetakrülaad, polüvinüülatsetaadi segud jne.) kasutustemperatuurile. Aquazoli saab lahustada samades solventides, milles teda kasutati. Vesi on kõige aeglasem lahusti, atsetoon kiireim. Kinnitamiseks sobivad Aquazoli kontsentratsioonid: 10-25% vees, etanoolis või nende segus.

Algses programmis toodud tööde loetelus oli lõunapoolsete keiserlike väravate tagakülje katmine sobivat tooni happevaba kartongiga. Tööde loetelu otsustati hiljem asendada:

- 1) Tagakülje viimistlus ei ole kanooniline, s.t. originaalis kasutatud värvilahendused on teostatud vastavalt meistri soovile. Seetõttu on võimatu leida korrapära tagakülje värvilahendustes ja viimistluses.
- 2) Väravate tagaküljel olevate kihtide kinnitamine vertikaalasendis ei ole nende seisundi tõttu võimalik. Hoolimata esikülje viimistluse konserveerimisest, on võimalik, et tagakülje konserveerimiseks väravate demonteerimine ning nende toetamine alustugedele võiks siiski esikülje viimistlust kohtades, kus see toetub tugedele, kahjustada. Värvikihtide kinnitamine horisontaalasendis on samuti äärmiselt komplitseeritud. Loomse liimi kasutamisel tuleb imbuvuse parandamiseks kindlasti kasutada termilist töötlemist ja seejärel hoida pressis, mille surve võib kahjustada esikülje juba konserveeritud viimistlust.
- 3) Põhjendamatu on väravate tagakülgede erinev algne viimistlus. Väravate katmine värviga oleks seletatav praktiliste kaalutlustega – lihtsam puhastada, kuid miks teise värava puhul kasutatud kartong? Väravate tagaküljed otsustati kruntida ning värvida, jättes ühele väravapoolsele näidiseks n.ö originaalvärviga ala.
- 4) Rotund on originaalis olnud katmata – sellele viitab tumenenud puit. Peale pinna puhastamist jätta avatuks.
- 5) Kuna tagakülje värvilahendus ei ole kanooniline, ei ole põhjendatud väiksemate nikerdatud detailide tagakülgede katmine helesinise värviga. Viimistlemine toimuks analoogselt väravatele, s.t kruntimine ja värvimine ookerkollase värviga.

Seega, lõunapoolsete keiserlike väravate tagaküljed puhastati kõikidest viimistluskihtidest, krunditi ja kaeti ühtlaselt ookervärviga. (Vt. Lisad; Joonis 22) Siinjuures mängis suurt rolli tagakülje esteetilise väljanägemise pool, sest väravad on liturgilistel jumalateenistustel aktiivkasutuses ja inimesed kirikus paratamatult näevad nende tagakülgi. Põhjapoolsete väravate tagaküljed on seni jäetud muutusteta, s.t kõik algsed viimistluskihid ja hinged on alles. (Vt. Lisad; Joonis 21) Nende konserveerimise kontseptsioon ei ole veel valminud.

Väljavõte algsest ikonostaasi dokumentatsioonist esimeste teostatud töödega on toodud allpool tabelis. (Vt. Joonis 3)

| Teostatud tööd | Kasutatud materjalid |
|--|---|
| Lõunapoolsete väravate mahatõstmine ja hingede eemaldamine piitadelt Väravate hingede restaureerimine: 1) Vana värvi eemaldamine 2) Oksiidi eemaldamine 3) Puuduolevate detailide - katteplaat, kruvid (meeterkeere), dekoratiivdetail - valmistamine ja paigaldamine | NaOH lahus Triloon B vesilahus Messingplekk |

| | |
|---|--|
| <p>4) Poleerimine 5) Vahatamine</p> <p>Värvate esikülje konserveerimine: 1) Lahtise krundi (koos kullatisega) kinnitamine 2) Osaline küünlarasva ja vaha pehmemdamine ning eemaldamine mehhaaniliselt. Aladel, kus krundil oli aluspinnaga nõrk side, eemaldati eelnevalt küünlarasv ja seejärel viidi läbi kinnitamine. Eemaldati ka juhusliku päritoluga pritsmed. 3) Pinnapuhastus</p> <p>Värvate tagakülje puhastamine: 1) Kõikide viimistluskihtide eemaldamine mehhaaniliselt, vajadusel niisutatud kompressidega 2) Viimaste, hallide värvikihtide eemaldamine nikerdatud detailide tagakülgedelt</p> <p>Rotundi kupli jm. detailide esikülgede konserveerimine (tellingutelt): 1) Lahtise krundi (koos kullatisega) kinnitamine 2) Pinnapuhastus</p> <p>Rotundi kupli jm. detailide tagakülgede puhastamine (tellingutelt) mehhaaniliselt</p> <p>Puiduparandused: värvate tagaküljel (kullatist puutumata) - allosas, tapid ja hingedepoolses osas</p> <p>Värvate hingedele tõstmine ja sobitamine (lisaklotside paigaldamine)</p> | <p>Antik-Wachs-Salbe, natur (Kleelux)</p> <p>20%-lise Aquazoli lahus vees; White-spirit</p> <p>Poleeritud aladel white-spirit'iga; pronksvärviga kaetud aladel 5%-lise triammooniumtsitraadi vesilahusega.</p> <p>vt. eestpoolt</p> <p>Pärn, PVA</p> |
|---|--|

Joonis 3. Väljavõte 2000. a. ikonostaasi dokumentatsioonist (konserveerimine)

Kasutades lõunapoolse ikonostaasi keiserlike värvate avariitööde läbiviimisel saadud kogemust, otsustati, et võiks edaspidi lisaks lahtise krundikihi kinnitamisele läbi viia ka kruntimise. Kuna puidu ja krundi vahel on märkimisväärsed tühikud, võimaldaks krundi kasutamine neid paremini täita. Krundi võiks katta boolusega, mis ei häiriks vaataja silma, samastudes kullatise aluse ettevalmistuskihiga. Hiljem võib kaaluda kadude toneerimist või kullalehega katmist. Puuduvate detailide rekonstrueerimist aga otsustati vältida.

Seega, ikonostaasi seina ja lõuna- ning põhjapoolse keiserlike värvate restaureerimist alustati krundi- ja kullatisekihi kinnitamisega. Selleks kasutati algusest küll Aquazoli, kuid hiljem asendus see 15-25%-lise VA-2EHA vesilahusega, mis on vene päritolu Aquazoli analoog. Erinevate määrdunud pindade puhastamisel kasutati 5%-list triammooniumtsitraadi vesilahust, destilleeritud vett (ainult ikonostaasi seina puhul), etanooli ja atsetooni. Pronksvärv eemaldati atsetooni- bensüülalkoholi geeliga, mille põhikomponendid on Carbopol EZ2, Ethomeen C/25, atsetoon ja bensüülalkohol. (Vt. Lisad; Joonis 17, 18)

Vahajäägid eemaldati mehhaaniliselt. Varingualade kruntimisel kasutati 10-15%-list VA-2EHA vesilahust ja kriiti. (Vt. Lisad; Joonis 19) Seejärel teostati ka toneerimised akvarellvärvide ja Mica kullapulbriga dammarlakis, sest krundiparandused olid liiga nähtavad. Toneerimise abil muudeti puhastatud ikonostaasi ilme ühtlasemaks. (Vt. Lisad; Joonis 20) Väljavõtte ikonostaasi konserveerimisdokumentatsioonist on toodud allpool tabelis. (Vt. Joonis 4)

| Kuupäev | Tehtud tööd | Kasutatud materjalid |
|-------------------------------------|--|---|
| September – november 2004. a | Krundikihi kinnitamine Pinnapuhastamine Kruntimine Toonimine Uste panuste puhastamine Uste tagakülgede puhastamine Uste tagakülgede kruntimine ja värvimine | 10% - 20% SVED-i vesilahus dest.vesi, triammooniumtsitraadi 5% vesilahus, etanool, bensüülalkohol/atsetoon/ethomen/ carbopol 8% SVED-i vesilahus, kriit akvarellid, Mica kullapulber dammar lakis triloon-B, seebikivi, linaõli, metallivaha 8%SVED-i vesilahus, kriit, kaseiintempera, ooker ja põletatud umbra värvimuld |
| August – November 2005. a | Ikoonide demontaaž ikonostaasist Krundikihi ja kullatise kinnitamine Liimijääkide eemaldamine Üldine puhastamine Vahajääkide eemaldamine Pronksvärvi eemaldamine Kruntimine Toonimine Ikoonide montaaž ikonostaasi | tellingud 10%-20% SVED-i ja VA-2EHA vesilahus etanool destilleeritud vesi, ensüüm, triammooniumtsitraadi 5% vesilahus, etanool mehhaaniliselt, etanool atsetoon + bensüülalkohol + carbopol + ethomeen, (eemaldamiseks atsetoon) 8% VA-2EHA vesilahus, kriit akvarellid tellingud, puidust kinnituspöörad |
| Mai – november 2007.a. | Ikoonide demonteerimine Keiserlike värvate demonteerimine Profülatilise kleebise eemaldamine Krundikihi ja kullatise kinnitamine | Tellingud Destill. vesi 20-25% VA-2EHA vesilahus |

| | | |
|----------------------------------|--|--|
| | <p>Märgpuhastus</p> <p>Vahajääkide eemaldamine</p> <p>Pronksvärvi eemaldamine</p> <p>Keiserlikel värvatel esiküljele ulatava hilisema liimitud õhukese papikihi eemaldamine kullatud pinnal</p> <p>Konstruksiooni tugevdamine - vasakpoolse sokliosa puiduparandus</p> <p>Kruntimine</p> <p>Toneerimine</p> | <p>Destill. vesi, 5% triammooniumtsitraadi vesilahus, etanool, atsetoon</p> <p>Skalpell, etanool, atsetoon</p> <p>Geel: atsetoon bensüülalkohol Carbopol EZ2 Ethomen C-25</p> <p>Destill. vesi, skalpell</p> <p>Okaspuu – mänd, külmlüim "Titebond"</p> <p>Kriit, 10% VA-2EHA vesilahus</p> <p>Akvarellvärvid, Mica kullapulbrid ("Mica Powder", Majestic Gold), dammarlakk</p> |
| August – oktoober 2008. a | <p>Ikonide demonteerimine</p> <p>Krundikihi ja kullatise kinnitamine</p> <p>Märgpuhastus</p> <p>Vahajääkide eemaldamine</p> <p>Pronksvärvi eemaldamine ja määratud pindade puhastamine</p> <p>Kruntimine</p> <p>Toneerimine</p> <p>Konstruksiooni tugevdamine</p> <p>Ikooni "Kristuse sündimine" ümbrisraami parandamine</p> <p>Ikonide tagasimonteerimine ikonostaasi</p> <p>Ikooni "Kristuse sündimine" täiendavate puupöörde lisamine ikooni fikseerimisel ehissena</p> | <p>Tellingud</p> <p>20-25% VA-2EHA vesilahus</p> <p>Destill. vesi, etanool, atsetoon</p> <p>Skalpell, etanool, atsetoon</p> <p>Geel: atsetoon bensüülalkohol Carbopol 934 Ethomeen C-25</p> <p>Kriit, 10-15% VA-2EHA vesilahus</p> <p>Akvarellvärvid</p> <p>Liikva seinä taha kinnitati kruvidega kasepuidust kiilud, mis fiseerisid seinä.</p> <p>Külmlüim Titebond</p> <p>Puupöörad kinnitati kruvidega ikooni raami külge</p> |

Joonis 4. Väljavõte 2004.-2008. a. ikonostaasi dokumentatsioonist (konserveerimine)

Ikonide pinnapuhastusel kasutati 5%-list triammooniumtsitraadi vesilahust. Lakikihi õhendamiseks rakendati etanooli-tärpentini segu. Kruntimisel kasutati 10-15%-list VA-2EHA vesilahust ja kriiti ning toneerimisel akvarellvärve ning Maimeri restaureerimisvärve. Ikonid

kaeti dammarlakiga. Allpool tabelis on toodud näide ikooni konserveerimis-dokumentatsioonist. (Vt. Joonis 5)

| Kirjeldatav struktuur | Ülesehitus | Seisund |
|----------------------------------|---|--|
| Alusmaterjal: | Puutahvel (kolmest 2,4cm paksusest pärna lauast, kahe kuusepuust pöönaga) | Puutahvel vähesel määral kaardus. Tagaküljele kleebitud ja värvitud papp on osaliselt säilinud. Ikooni tagakülg on väga määrdunud. |
| Krunt: | Emulsioonkrunt (valge) | Krundikihi side alusega väga hea. Eelneva rest. käigus on krunditud vertikaalpragu (ikooni ülemises vasemas osas ~17cm) ja servad. |
| Maalikihid: | Tempera | Värvikihi side alusega hea. Eelneva rest. käigus on krundikaod toneeritud ja ka õhukeselt maalitud fooni ühtlustatud (ilmselt on pealispinna puhastamise käigus ka värvikiht kohati kulunud). |
| Kattekihid: | Lakk | Pealispind väga määrdunud. Lakk on väga paks ja tumenenud (tõenäoliselt on kattekihi üheks komponendiks vaha, mis tekitab „poleerpinna“). |
| Kuupäev | Tehtud tööd | Kasutatud materjalid |
| August – oktoober 2007. a | <p>Üldine pinnapuhastus</p> <p>Lakikihi õhendamise (tausta on eelneva rest. käigus töödeldud)</p> <p>Tagakülje töötlus</p> <p>Toneeringute ühtlustamine</p> <p>Kattelakkimine</p> | <p>Pintsliga (lahtine mustus), 5%-lise triammoniumtsitraadi vesilahus</p> <p>etanool + tärpentiin</p> <p>skalpell + pitsel (kuivalt), dest. vesi</p> <p>akvarell, MAIMERI rest. värvid</p> <p>dammar</p> |

Joonis 5. Näide ikooni dokumentatsioonist (objekti kirjeldus ja konserveerimine)

9. IKONOSTAASI PRAEGUNE SEISUND JA KONSERVEERIMISPROTSESSI PROBLEMAATIKA

Kuna ikonostaasi on seni konserveeritud osade kaupa, on praeguseks suurem osa sellest konserveeritud, kuid mõni detail on seni puutumata jäetud. Seega on olemas selge visuaalne vahe nõ „enne“ ja „pärast konserveerimist“ detailidel, mis annab vaatlejale hea ülevaate toimunud muutustest. 2009. aastal kavatakse lõpetada plaanilised konserveerimistööd ikonostaasil. Viimased konserveerimist ootavad osad on ikonostaasi põhjapoolne püstak kuni põhjapoolsete keiserlike väravateni, Peaingel Miikaeli ikooniga põhjauks ning põhjapoolse

püstaku ikoonid „Pilaatus annab Jeesuse risti lüüa“, „Evangelist Markus apostlite Jaakobuse ja Peetrusega“, „Püha kolmainsus“ ja „Jeesuse ristimine“. (Vt. Lisad; Joonis 8)

Ülalmainitud detailide seisund vastab kuuendas peatükis kirjeldatud 2000. aasta omale:

- Kullatis on määrdunud.
- Kohati esineb kadusid koos krundiga.
- Krunt koos kullatisega on väga suures ulatuses puidult irdunud.
- Ikonostaas on suures osas kaetud pronksvärviga.
- Põhjaukse esikülg on tugevalt mustunud, kaetud pronksvärviga, kattekiht on tumenenud ja ebahühtlane.
- Ikonil „Pilaatus annab Jeesuse risti lüüa“ on pind tugevasti mustunud ning kattekiht tumenenud ja ebahühtlane, esineb lahtist värvikihti.
- Ikonid „Evangelist Markus apostlite Jaakobuse ja Peetrusega“, „Püha kolmainsus“ ja „Jeesuse ristimine“ on kergelt mustunud.

Konserveerimistöõde eesmärgiks on ikooniseinal kullatise irdumis- ning varingualade taandamine ning selle eksponeeritavuse taastamine; samuti ikoonide korrastamine. Tööd teostavad Ennistuskoda "Kanut" ja AS KAR-Grupp. Ikoniseina programmis on endiselt:

- Krundikihi ja kullatise kinnitamine
- Krundikadude taastamine
- Üldine pinnapuhastus
- Krunditud varingualade toonimine

Raamistuse conserveerimistööd teostatakse kirikus tellingutel, mahavõetud ikoonid „Pilaatus annab Jeesuse risti lüüa“, „Evangelist Markus apostlite Jaakobuse ja Peetrusega“, „Püha kolmainsus“, „Jeesuse ristimine“ ning põhjauks korrastatakse samuti kirikus selleks kohandatud alusel.

Ikonostaasi kullatud aladel kasutatavad materjalid on rangelt paika pandud:

- Kinnitamiseks kasutatakse SVED-i 20-25% vesilahust (konservandi eemaldamine piiritusega).
- Puhastamiseks – 5% triammooniumtsitraadi vesilahust, atsetooni, White Spirit'i, piiritust, dest. vett.

- Pronksvärvi eemaldamine – Geeli (atsetoon, bensüülalkohol, Carbopol EZ2, Ethomeen C-25, piiritus, dest. vesi, White Spirit).
- Kruntimiseks – kriiti, 10-15% VA-2EHA vesilahust.
- Toneerimiseks – akvarellvärve, Maimeri restaureerimisvärve, Mica kullapulbreid („Mica Powder“, Majestic Gold).
- Lakkimiseks – dammarlakki.

Konserveerimisprotsessi problemaatika seisneb mitte ainult objekti kahjustuste paljususes ja keerukuses, vaid ka selles, kuidas säilitada niivõrd olulist objekti minimaalse kahjuga originaalmaterjali jaoks ja maksimaalse kasuga koguduse ja vaimulike jaoks. Palju tähelepanu on saanud ka conserveerimiseetika. Nagu iga olulise tähtsusega objekti puhul, tekkisid siingi teatud küsimused: Konserveerida või restaureerida? Rekonstrueerida või mitte? Kus on see piir, millal tuleb peatuda? Issanda Muutmise kirik, kus asub ikonostaas, on tegev kirik, kus jumalateenistused toimuvad pühapäeviti ja kiriklikel pühadel. See tähendab, et ikonostaasi conserveerimisel peab mitte ainult taandama kahjustused ja säilitama objekti, vaid ka taastama selle eksponeerimis- ja kasutuskõlblikkuse. Vaimulikud kasutavad ikonostaasi pidevalt – keiserlikud väravad ja diakoni ukсед avatakse ja suletakse mitmekordselt jumalateenistuse ajal.

Otsused on olnud rasked. Ikonostaasi konstruktsioon tugevdati, kuid puuduvad detailid jäeti rekonstrueerimata, et mitte sisse viia liiga palju uut materjali. Ikonostaasi krundi- ja kullatisekihid kinnitati, kuid kullatud pindade keemilisel ja mehhaanilisel puhastamisel paratamatult hävitati koos pinda sööbinud mustusekihiga ka osa kullatist. Varingualad krunditi, et kinnitada paremini lahtiseid krundi- ka kullatisejuhte, ning otsustati katta need alad boolusega. Seejärel kaaluti ka uuesti kuldamist, nagu seda tehakse Venemaal kullatud kiriklike objektide puhul. Siiski otsustati lähtuda Põhja-Euroopale omasest teadusliku conserveerimise ideest – mitte kullata ja teostada minimaalsed toneeringud akvarellvärvidega. Oma rolli mängis siinjuures ka rahapuudus, sest lehtkuld on teatavasti kallis töömaterjal. Toneerimise abil muudeti puhastatud ikonostaasi ilme mõnevõrra ühtlasemaks, kuid tulemus ei olnud piisavalt hea. Kuna ikonostaasi valmistamisel on rakendatud erinevaid kuldamiseetodeid ja kulla- ning hõbedalehte, osutusid akvarellvärvidega teostatud toneeringud kohati tuimaks ja inetuks. Seega mõnes kohas (näiteks, keisrivärvatel) lubati ka toneerimist Mica kullapulbriga dammarlakis.

Ikonostaasi puhastamine ja konserveerimine plaanitakse küll lõpetada k.a lõpus, kuid kõik selle tööga seotud inimesed saavad hästi aru, et see ei ole veel kaugelki lõpp. Konserveerimis-kontseptsioon on tööde alustamise ajast mitu korda muutunud ning seda on näha ka kogunud silmaga vaatlejale. Kuna konserveerimisprotsess kestis peaaegu kümme aastat, on esimesena puhastatud osad juba jõudnud tolmu koguda ning vastpuhastatud osade kõrval näevad tuhmid välja. Seega peale konserveerimistöde lõppu tuleb veel töötada ikonostaasi pindade ühtlustamise ja tervikliku ilme loomise kallal.

10. KOKKUVÕTE

Objektide säilimise eeltingimuseks on stabiilse ning vastavale materjalile optimaalse keskkonna loomine. Kirikus tuleb vältida järske temperatuuri kõikumisi. Ümbritseva keskkonna tingimuste parandamine eeldab pidevat kontrolli küttesüsteemi üle, samuti akende korrashoidu, koitõrjet ja vananenud elektri juhtmete eemaldamist.

Ettepanekud kirikuruumi kütmiseks:

Kütta võib vaid mõned tunnid nädalas (näiteks pühapäeviti). Interjööri säilitamiseks peavad pikemaajalised õhutemperatuuri muudatused olema aeglased (kuni $1,5^{\circ} \text{C/h}$). Kuna perioodilise kütmise korral toimub harilikult kiirem õhutemperatuuri tõus, peab sellele ka järgnema kiirem langus, et vältida temperatuuri muutuse mõju kunstiväärtustele kiriku interjööris. Kütta tuleks siis, kui inimesed viibivad kirikus ja kütmine peaks toimuma nii lokaalselt kui võimalik. Ideaalne küttesüsteemi lahendus oleks küttekehade paigaldamine pinkide ja/või toolide all. Kuna kirikus on keskküte, siis on otstarbekas tagada kütteperioodil vaid baastemperatuur (näiteks, $+8^{\circ} \text{C}$), mida tõstetakse vaid pühapäevase teenistuse ajaks. Temperatuuri tõstmist võiks teha lokaalsete soojendussüsteemidega (energiakandjaks kas elekter või aur). Loomulikult peab tähelepanu pöörama ka sellele, et küttekehad oma paigutuselt ja väljanägemiselt harmoneeruksid kiriku sisekujundusega.

Õhu suhteline niiskus (RH) ei tohi langeda kirikus alla 55%. Vastasel juhul toimub puitmaterjalist valmistatud ikonostaasi, ikoonide jt kunstiväärtuste kokkukuivamine, mis omakorda põhjustab pragusid objektides ja krundi-, värvi- ja kullatisekihtide alusest lahtilöömist.

Ikonostaasi krundi- ja kullatisekihi irdumisel või mõne muu kahjustuse – mehhaanilise või bioloogilise - ilmnemisel või süvenemisel tuleb sellest informeerida konservaatoreid (näiteks Ennistuskojast “Kanut”). Konservaatoreite järelvalveta võib ikonostaasi ainult tolmust puhastada, milleks kasutada staatilist tolmuharja. Puhastamisel ei tohi kasutada vesilahuseid. Tuleb vältida väravate ja teenistususte põrutamist sulgemisel ja avamisel.

Tallinna Issanda Muutmise Peakiriku ikonostaasi konserveerimise kontseptsiooni areng oli pikk ja keeruline. Kontseptsioon muutus konserveerimistöõde protsessis (mis iseenesest on väga halb), mida nii suurte ja komplitseeritud objektide puhul juhtub kahjuks sageli. 2009. aastal lõpetatakse ikonostaasi viimaste osade konserveerimine. Määrduvad pinnad puhastatakse ja eemaldatakse nendelt hilisemad pronksvärvi- ja vahaparandused. Lahtine kullatis kinnitatakse. Kaod krunditakse ja toneeritakse.

Kuid mõned küsimused siiski jäävad. Näiteks on tänaseni välja töötamata põhjapoolsete keiserlike väravate tagakülje konserveerimise plaan.

Ettepanekuid põhjapoolsete väravate tagakülje viimistlemiseks on kaks:

- a) Kõikide viimistluskihtide eemaldamine mehhaaniliselt vertikaalasendis (vajadusel niisutatud kompressidega). Ajaloolise viimistluse näidisenähtena jätta ühele kohale (soovitavalt allääres) alles kõik viimistluskihid koos sondaažiga. Viimistlemine toimuks analoogselt lõunapoolsete väravatega, s.t kruntimine ja värvimine ookerkollase värviga. Kõik tegevused dokumenteeritakse ning tehakse põhjalik kirjeldus tagakülje viimistlusest (fotod, ristlõiked, skeemid jne).
- b) Konserveeritakse olemasolev viimistlus:
 - kinnitatakse värvikihid papil
 - pinna üldpuhastus
 - kattepapp eemaldatakse aluspuidult ja krundilt
 - papp sirutatakse pressis
 - kinnitatakse varasemad krundi- ja värvikihid
 - sirutatud papikiht liimitakse tagasi

Kõik tegevused dokumenteeritakse ning tehakse põhjalik kirjeldus tagakülje viimistlusest (fotod, ristlõiked, skeemid jne).

Lisaks tuleb peale viimaste konserveerimistöõde lõppu üle vaadata terve objekt ning vajadusel seda ühtlustada. Peaaegu dekaadipikkuse konserveerimisprotsessi jooksul on ikonostaasi kallal töötanud palju inimesi – puidu-, metalli-, polükroomia- ja maalikonserveerijaid, kellel kõigil on oma töötamisstiil. Kahtlemata on nad kõik üritanud oma individuaalsust maha suruda nii tugevasti kui võimalik ja iga sammu puhul järgida komisjoni poolt välja mõeldud (suhteliselt muutlikku) plaani, kuid paratamatult näeb kogunud silmaga inimene erinevusi konserveeritud osadel. Erinevused tulenevad ka valitud toneerimistehnikast. Akvarellvärvidega toneerimist eelistati selle põhimõttega, et taolisi toneeringuid on kerge eemaldada. Kahjuks on akvarellvärvidega raske saavutada ühtlast muljet kullatud pindade peal. Praegugi on näha, et erinevatel ikonostaasi osadel on toneeritud alad erineva tonaalsusega ja vajavad ühtlustamist. Samuti pleegib akvarellvärv aja jooksul ning võib tulevikus vajada korduvat toneerimist.

Tallinna Issanda Muutmise Peakiriku ikonostaas on hinnaline pärl Eesti kirikukunsti pärandis. See vajab erilist järelvalvet ja hooldust. Edaspidi tuleb jälgida ikonostaasi seisundit regulaarselt ning probleemi tekkimisel see koheselt kõrvaldada. Kuna meie kliima ei ole just kõige parem kunstiväärtuste säilitamiseks kirikutes, vajab ka kirik erilist tähelepanu. See ei ole mitte ainult oluline keskaegne ehitis ja oma aja märk, vaid ka laegas Eestis ainulaadsele kunstiobjektile, mille olemasolust võib ja peab uhkust tundma Issanda Muutmise kiriku kogudus ja kogu eesti rahvas ning meie linna külalised. Tahaksin siiralt loota, et lähitulevikus saab kirik avatuks kõigile soovijatele.

11. ALLIKAD

1. *Arhitektuurajaloolised eritingimused Tallinna vanalinna hoonete rekonstrueerimiseks*, n. 5.52, lk. 2-3, Kultuuriväärtuste Ameti arhiiv, Tallinn
2. Kaljundi, Jevgeni. *Tallinna Issanda Muutmise Peakiriku ikonostaas. Ajalooline ülevaade*. Tallinn, 2000
3. Liin, Eda. *Minu elulugu*. Lk. 103. Tartu, 2008
4. Mäeväli, Sulev. *Issanda Muutmise Peakiriku remondid ja ümberehitused 18.-20. sajandini*. Vana Tallinn IV, Tallinn, 1994
5. N. TRT 8-48, lk. 3, Kultuuriväärtuste Ameti arhiiv, Tallinn
6. N. 4-16/41, I köide, Muinsuskaitseameti arhiiv, Tallinn
7. Sasi, Lennart; Vikerpuur, A., Parmakson, T., Troelsgard, E., Alton, J. *Kirikute sisekliima ja kütmine*. A/s Arhitektuuribüroo – Vanad Kirikud, Tallinn, 1994
8. Tamm, Egle. *Tallinna Kirikurenessanss, Issandamuutmise kirik (Suur-Kloostri 14)*, väljaaandja: Tallinna Kultuuriväärtuste Amet, Tallinn, 2002
9. *Issanda Muutmise kiriku remont valmis*, Eesti Päevalehe artikkel (online), 15.07.2003, <http://www.ehitus24.ee/uudised.php?id=257> (külastatud: 25.04.2009)

12. JOONISED

Teksti sees:

Joonis 1. Kirikus kliimatingimuste jälgimise tulemused

Joonis 2. Väljavõte 2000. a. ikonostaasi dokumentatsioonist (objekti kirjeldus)

Joonis 3. Väljavõte 2000. a. ikonostaasi dokumentatsioonist (konserveerimine)

Joonis 4. Väljavõte 2004.-2008. a. ikonostaasi dokumentatsioonist (konserveerimine)

Joonis 5. Näide ikooni dokumentatsioonist (objekti kirjeldus ja konserveerimine)

Lisades:

Joonis 6. Krundi plaan (Генеральный планъ)

Allikas: N. 5.56. *Tallinn. Suur-Kloostri*. Kultuuriväärtuste Ameti arhiiv, Tallinn

Joonis 7. Asendiplaan

Allikas: N. 1.836. *Ümartorni- ja pööningu akende ning pööninguukse tööprojekt, 1999.*

Kultuuriväärtuste Ameti arhiiv, Tallinn

Joonis 8. Ikonostaasi joonis

Allikas: Ennistuskoda „Kanut“

Joonis 9. Ikonostaasi lõunapoolsete keiserlike väravate tagant võetud värviproovide ristlõiked

Koostaja: Signe Vahur

Allikas: Ennistuskoda „Kanut“

Joonis 10. Tallinna Issanda Muutmise Peakiriku fassaad 1995. a.

Allikas: Postimees (online), <http://vana.www.postimees.ee:8080/leht/95/12/13/tln3.htm>

Joonis 11. Tallinna Issanda Muutmise Peakiriku fassaad 2008. a.

Fotograaf: Maria Soboleva

Joonis 12. Tallinna Issanda Muutmise Peakiriku interjäär

Fotograaf: Maria Soboleva

Joonis 13. Tallinna Issanda Muutmise Peakiriku seinamaalingud ja tahvelmaalid

Fotograaf: Maria Soboleva

Joonis 14. Tallinna Issanda Muutmise Peakiriku põhjapoolne ikonostaas. (Vasakpoolne püstak on veel puhastamata.)

Fotograaf: Maria Soboleva

Joonis 15. Ikonostaasi koitõrje 1965. a.

Fotograaf: R. Valdre

Allikas: Liin, Eda. *Minu elulugu*. Lk. 104. Tartu, 2008

Joonis 16. Ikonostaasi puhastamine 1965. a.

Fotograaf: Roman Valdre

Allikas: N. 4-16/41, II köide, Muinsuskaitseameti arhiiv, Tallinn

Joonis 17. Ikonostaasi puhastusproov sokliosas (2008. a)

Fotograaf: Maria Soboleva

Joonis 18. Ikonostaasi puhastusproov ikooniraamil (2008. a)

Fotograaf: Maria Soboleva

Joonis 19. Krunditud ja modelleeritud alad ikooniraamil (2008. a)

Fotograaf: Maria Soboleva

Joonis 20. Akvarellvärvidega teostatud toneering ikonostaasi sokliosas (2008. a)

Fotograaf: Maria Soboleva

Joonis 21. Ikonostaasi põhjapoolsete keiserlike väravate tagakülg (2007. a)

Fotograaf: Jaanus Heinla

Allikas: Ennistuskoda „Kanut“

Joonis 22. Ikonostaasi lõunapoolsete keiserlike väravate tagakülg restaureeritud kujul (2006. a)

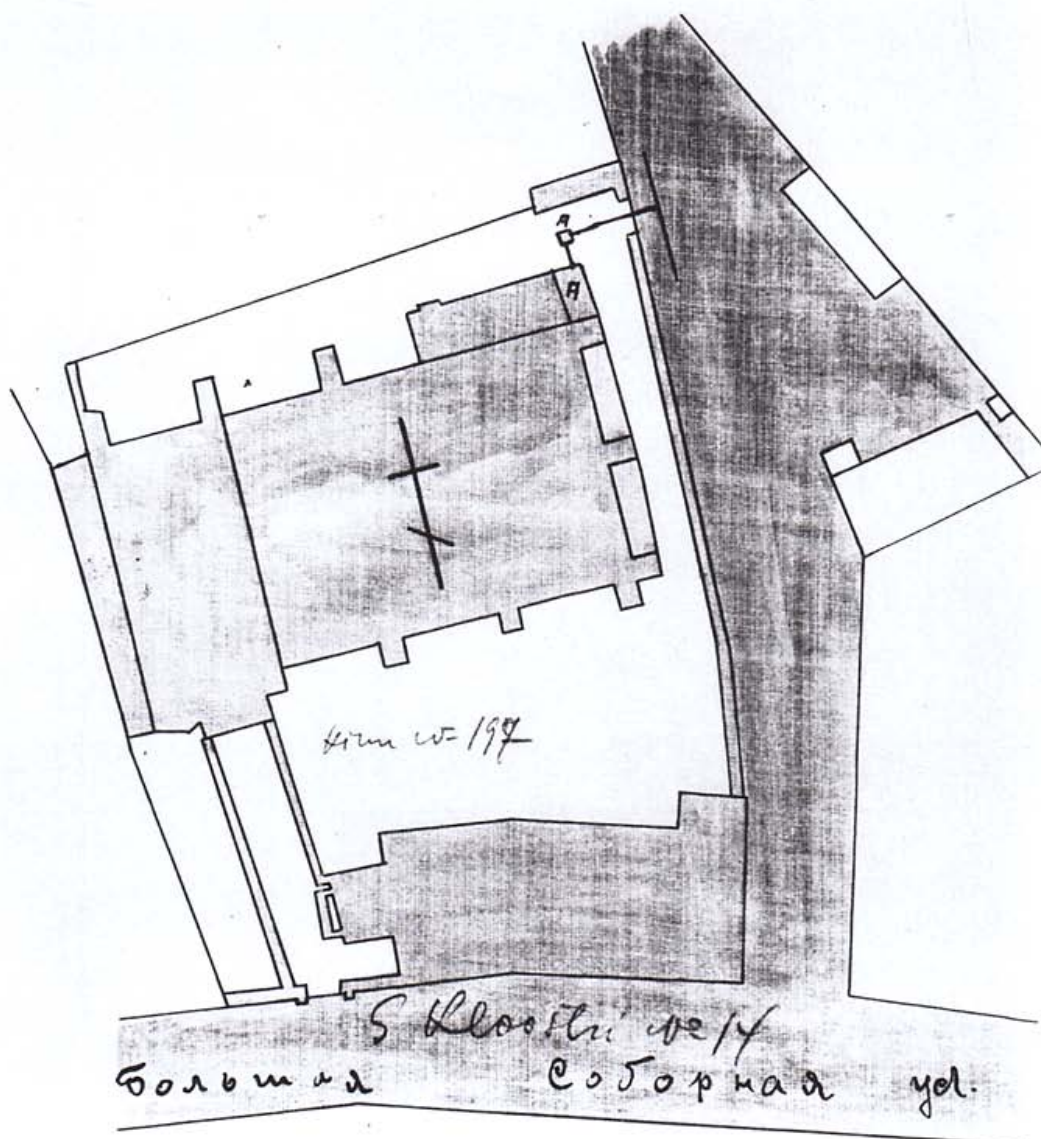
Fotograaf: Jaanus Heinla

Allikas: Ennistuskoda „Kanut“

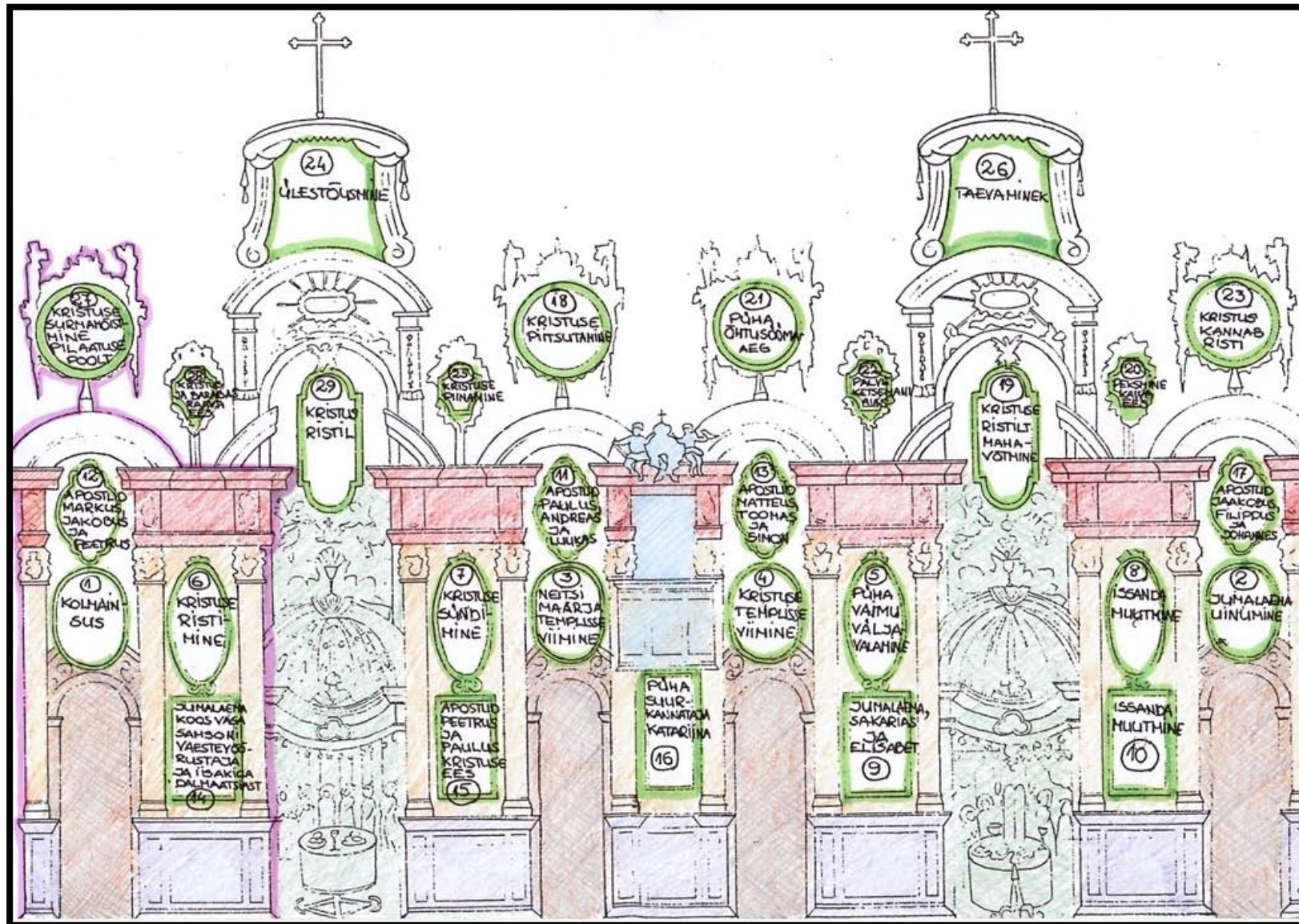
LISAD

Joonis 6. Krundi plaan (Генеральный планъ)

Генеральн. планъ



Joonis 8. Ikonostaasi joonis



Legend:

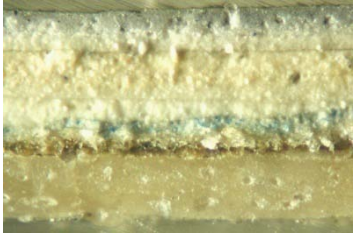
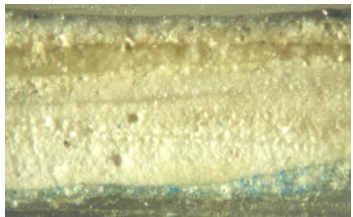
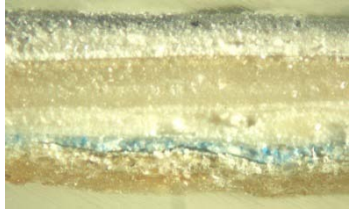
- Punane** - friis
- Oranž** - piilarid
- Lilla** - sokkel
- Sinine** - kantsel

- Roheline** – keiserlikud väravad
- Hall** – teenistuskused

Erkilla – 2009.a. konserveeritava ikonostaasiosa piirid

Erkroheline – ikoonide piirid

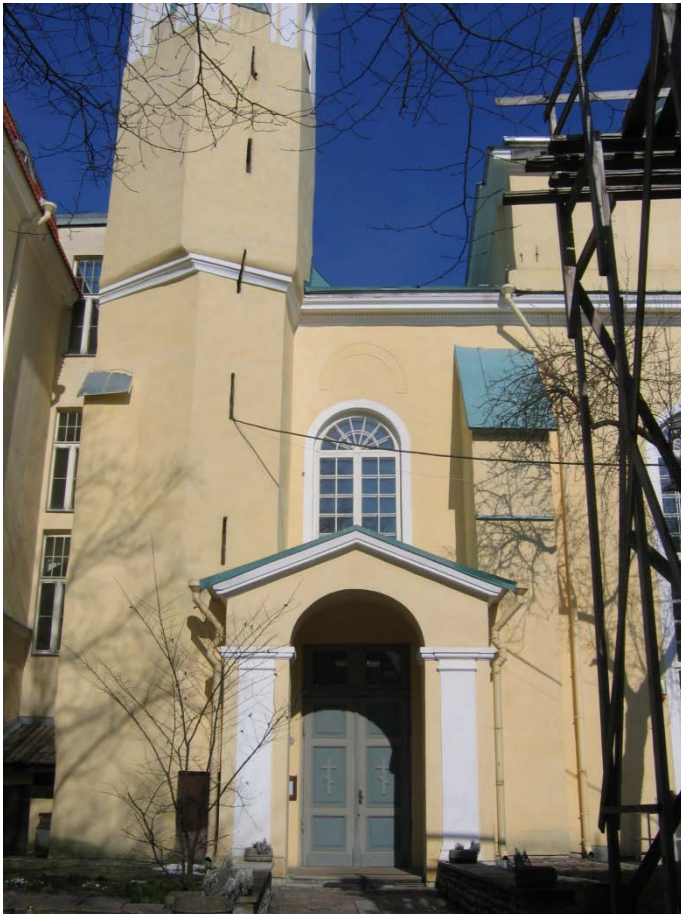
Joonis 9. Ikonostaasi lõunapoolsete keiserlike väravate tagant võetud värviproovide ristlõiked

| Jrk. Nr | Ristlõike asukoht | Ristlõige | Ristlõike kirjend | Lihvi nr. |
|---------|---|---|--|-----------|
| 1. | Paremalt poolt ukse tagant (ülevalt poolt ukse hinge) |  | 1 – valkjas beežikas krundi kiht 2 – kollane kiht 3 – helesinine kiht (tumesinised terad sees) 4 – valge kiht 5 – beež kiht 6 – tume õhuke kiht 7 – valge kiht 8 – sinakashall kiht 9 – tumehall pealmine kiht | RL1 |
| 2. | Hinge pealt ukse tagant |  | 1 – papi kiht 2 – helesinine kiht (tumesinised terad sees) 3 – valkjas beežikas kiht 4 – valge kiht 5 – kollakas kiht 6 – valge kiht 7 – sinakashall kiht 8 – tumehall pealmine kiht | RL2 |
| 3. | Alt äärest ukse tagant |  | 1 – papi kiht 2 – helesinine kiht (tumesinised terad sees) 3 – valge kiht 4 – valkjas beežikas kiht 5 – väga õhuke tume vahekiht ? 6 – valge kiht 7 – sinakashall kiht 8 – tumehall pealmine kiht | RL4 |

Koostaja: Signe Vahur, Ennistuskoda „Kanut“



Joonis 10.
Tallinna Issanda Muutmise
Peakiriku fassaad 1995. a.



Joonis 11.
Tallinna Issanda Muutmise
Peakiriku fassaad 2008. a.



Joonis 12. Tallinna Issanda Muutmise Peakiriku interjäär ikonostaasiga



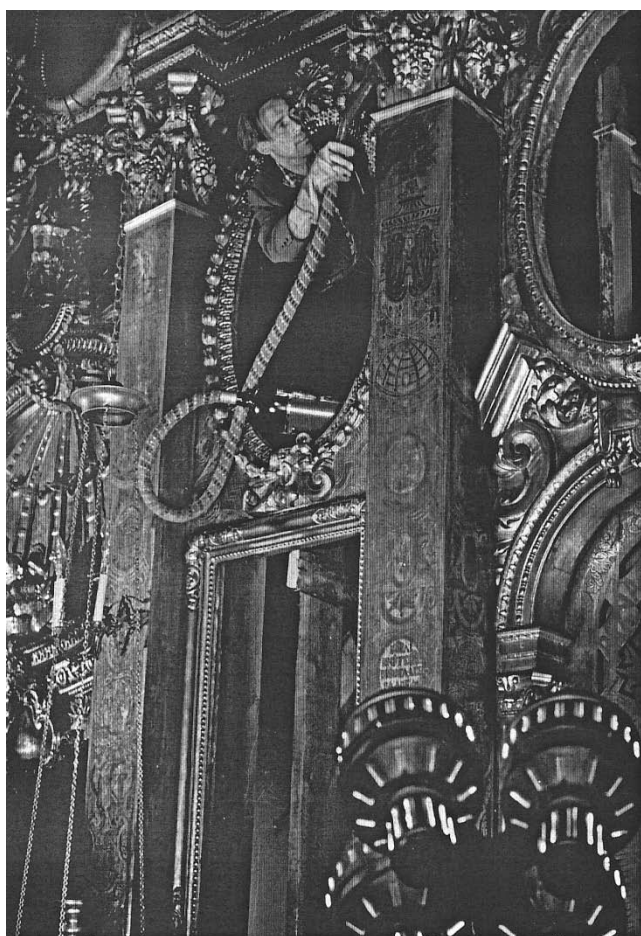
Joonis 13.
Tallinna Issanda Muutmise Peakiriku
seinamaalingud ja tahvelmaalid



Joonis 14. Tallinna Issanda Muutmise Peakiriku põhjapoolne ikonostaas. (Vasakpoolne püstak on veel puhastamata.)



Joonis 15.
Ikonostaasi koitõrje 1965. a.



Joonis 16.
Ikonostaasi puhastamine 1965. a.



Joonis 17. Ikonostaasi puhastusproov sokliosas (2008. a)



Joonis 18. Ikonostaasi puhastusproov ikooniraamil (2008. a)



Joonis 19. Krunditud ja modelleeritud alad ikooniraamil (2008. a)



Joonis 20. Akvarellvärvidega teostatud toneering ikonostaasi sokliosas (2008. a)



Joonis 21.
Ikonostaasi põhjapoolsete keiserlike
väravate tagakülg (2007. a)



Joonis 22. Ikonostaasi lõunapoolsete
keiserlike väravate tagakülg
restaureeritud kujul (2006. a)